

*В. Г. Подлесна, канд. екон. наук,
ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»*

ПРИМУШЕННЯ ДО ІННОВАЦІЙ: СУТНІСТЬ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ

В статті обґрунтована необхідність примушення вітчизняного бізнесу до інновацій. Розглянуто закордонний досвід примушення до інновацій, зокрема в сфері підвищення енергоефективності та екологічної безпеки господарської діяльності. Сформульовано поняття примушення до інновацій. В якості його пріоритетного інструменту розглядаються технічні регламенти.

Ключові слова: примушення до інновацій та його інструменти, технічні регламенти, консультації між державою та бізнесом.

Постановка проблеми. Індустріальна стадія розвитку економіки призвела до створення екодеструктивної економічної системи в планетарному масштабі, системи, яка не відповідає принципам соціальної справедливості. Провідні за темпами економічного розвитку та якістю життя країни починаючи з 70 – 80 – х років ХХ сторіччя намагаються вирішити проблеми підвищення енергоефективності, зменшення енерго – та ресурсомісткості, негативного впливу на навколишнє середовище господарської діяльності та побуту. Вирішення зазначених проблем відбувається шляхом запровадження інноваційних технологій. Навіть у провідних країнах світу власники капіталу переважно не схильні до інвестування у інновації, особливо такі, що спрямовані на вирішення проблем пов'язаних з провалами ринку. Тому в тих країнах, де влада відповідально ставиться до виконання своїх обов'язків перед суспільством, застосовуються інструменти примушення бізнесу до інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність діяльності держави як агента примушення до інновацій обґрунтована В. Іноземцевим

[3]. Закордонний досвід примушення до інновацій, зокрема в сфері підвищення технічних регламентів та стандартів, представлено в публікаціях М. Сидорова, О. Суходолі, Є. Іншекова [1, 2].

Не вирішені раніше частини проблеми. Проблеми регулювання інноваційної діяльності глибоко досліджені вітчизняними науковцями, але потребують подальшого аналізу саме напрями та інструменти примушення до інновацій.

Мета статті. Стаття спрямована на обґрунтування доцільності застосування інструментів примушення до інновацій вітчизняних власників капіталу та визначення сутності поняття примушення до інновацій у його прикладному розумінні.

Виклад основного матеріалу. У першій половині ХІХ ст. австрійський вчений Йозеф Алоїз Шумпетер сформулював поняття інноватора як винахідника, чії розробки допомагають розвитку економіки. Економічний розвиток, за Шумпетером, є не чим іншим, як переходом із одного рівноважного стану в інший під впливом технічного прогресу [1].

Перехід від сучасного стану вітчизняної економіки, що характеризується технологічним відставанням та низькою якістю життя, до більш досконалого стану не можливий без активної державної політики підтримки інноваційно активних підприємств та здійснення політики примушення до інновацій в цілому. Під переходом до більш досконалого стану слід розуміти максимальне наближення до такого розподілу обмежених ресурсів необхідних для здійснення господарської діяльності та ефектів (економічних, соціальних, екологічних), що отримані в результаті господарської діяльності, який би забезпечував реалізацію принципів соціальної справедливості та сталого екологічного розвитку. Використання ресурсів та розподіл ефектів повинен забезпечувати: 1) такий стан екосистеми, що дозволить майбутнім поколінням вільно задовольняти свої потреби, 2) такий розподіл національного багатства, що забезпечує збереження та повноцінний розвиток кожного члена

суспільства як носія людського капіталу. Для цього необхідно виробити механізм діалогу та взаємодії між державою та бізнесом. Але в разі відмови бізнесу від взаємодії доцільними є дії з примушення власників капіталу до реалізації проектів на благо суспільства, зокрема, до модернізації і технологічного розвитку.

Для аргументації того, що бізнес необхідно примушувати до інновацій наведемо такі дані: за експертними оцінками на кінець 2008 року обсяг вітчизняного ринку розкоші – 300 – 400 млн. євро; у 2007 році на вітчизняному luxury - ринку продано близько 400 автомобілів вартістю від 70 до 500 тис. євро [5]. То чи не справедливніше спрямувати такі кошти на модернізацію економіки, а не на підтримку закордонних виробників предметів розкоші?

Рушійною силою інноваційного розвитку повинна бути держава як агент примушення до інновацій більшості учасників ринку [3]. Головною перешкодою активних дій держави з примушення до інновацій є те, що в Україні політика і бізнес - єдине ціле. Присутність у великій політиці національного масштабу дає можливість робити великий бізнес, а бути присутнім у політиці не володіючи капіталом або не лобіюючи інтереси капіталу не можливо. Така ж закономірність спрацьовує і на регіональному рівні. До того часу, коли сформується прошарок бізнесменів, які здатні досягнути необхідності модернізації вітчизняної економіки, ресурси будуть вичерпані, конкурентні позиції на традиційних для українського експорту ринках будуть відвойовані більш енергійними виробниками, а вітчизняний людський капітал вщент зруйнований. Це можна стверджувати з високим ступенем ймовірності. Але якщо припустити, що найближчим часом відбудуться конструктивні зміни у системі влада – бізнес, то слід обґрунтувати роль держави в процесі примушення до інновацій та розглянути інструменти його здійснення. Модернізація підприємства потребує зазвичай повного чи часткового призупинення діяльності, зменшення обсягів виробництва та відмови на певний час від звичної для

його власника норми прибутку; інвестиції в інновації характеризуються досить високим ступенем ризику, тому роль держави у регулюванні, підтримці та примушенні до інновацій надзвичайно вагома.

У всіх розвинутих країнах здійснюється активна політика державного регулювання та підтримки інноваційної діяльності. З 1980-х років здійснюється стимулювання інновацій в тих сферах, в яких бізнес зазвичай не зацікавлений у запровадженні нових технологій, але які надзвичайно важливі для забезпечення високої якості життя та збереження людського капіталу. Це стосується, в першу чергу, підвищення екологічних стандартів в промисловому виробництві, на транспорті та запровадження енергозберігаючих технологій [1]. Зазначені напрями державного регулювання інноваційної діяльності нині актуальні для України. Державна політика щодо запровадження енергозберігаючих технологій та підвищення екологічної безпеки вітчизняних підприємств повинна базуватися не лише на стимулюючих заходах, хоча і такі в Україні застосовуються дуже обмежено, але і на заходах примушення. Роль держави у здійсненні інноваційної політики щодо вітчизняних власників капіталу не повинна зводитися до роздачі бюджетних коштів та різного роду пільг. В сфері фінансової підтримки інноваційної діяльності бюджетні кошти слід спрямовувати, в першу чергу, на фінансування освіти, науки та створення технопарків. Як свідчить закордонний досвід, встановлення жорстких нормативів, екологічних стандартів та стандартів енергоефективності також є дієвим заходом реалізації інноваційної політики.

У 1980 – х роках у Фінляндії різко підвищили природоохоронні стандарти, в першу чергу, щодо целюлозно – паперових комбінатів. Це примусило їх власників придбавати дорогі системи очистки і модернізувати технологічні лінії. Економічний і екологічний ефекти від підвищення природоохоронних стандартів виявилися у тому, що згодом території, які раніше були забруднені, стали зонами відпочинку. У Італії,

Нідерландах, Португалії великі промислові компанії зобов'язані складати плани заходів з підвищення енергоефективності та звітувати за результатами їх виконання. Також в закордонній практиці існує досвід встановлення енергетичних норм для обладнання і здійснення енергетичних аудитів (вимоги перевіряючих органів є обов'язковими для виконання). У більшості західних країн законодавчо встановлено нормативи ефективності опалювального обладнання, водонагрівальних систем, побутових приладів. Прилади, що не відповідають таким нормативам, або забороняють реалізовувати, або відповідно маркують [1].

В Японії підприємства зобов'язані щорічно подавати плани робіт з підвищення енергоефективності та щоквартально — звіти про проведену роботу. За результатами аналізу міністерство економіки, торгівлі та промисловості при необхідності вносить рекомендації підприємствам щодо вдосконалення їхньої роботи. При невиконанні встановлених рекомендацій на підприємства можуть накладатися штрафи [2]. Таким чином, інструментом примушення до інновацій можна також вважати обов'язкову звітність підприємств за заходами з підвищення енергоефективності, зниження ресурсомісткості та здійснення природоохоронної діяльності. В Україні нераціонально використовуються природні ресурси, джерела енергії; руйнується інфраструктура; промисловість, сільське господарство та житлово – комунальне господарство створюють загрозу техногенних катастроф; деградує через низьку якість життя людський потенціал. Всі ці проблеми спричинені, в першу чергу, небажанням власників капіталу інвестувати у модернізацію обладнання та технологій. Тому держава повинна скористатися відомими та апробованими у закордонній практиці інструментами примушення до інновацій, поєднуючи їх з інструментами підтримки та стимулювання.

В якості інструментів примушення до інновацій досить часто в закордонній практиці застосовують стандарти та технічні умови, які постійно підвищуються в усьому світі. У КНР давно діють стандарти

енергоємності будівель, в Європі та США – графіки підвищення ефективності автомобільних двигунів, в країнах ЄС – жорсткі екологічні програми. Підприємства, які виробляють неякісну, дорожку чи таку, що не відповідає новим технічним вимогам продукцію змушені обирати: модернізуватися чи припинити діяльність [3].

На сьогодні енергоємність ВВП України у 2,6 рази перевищує середній рівень енергоємності країн світу. Японія має найкращі показники ефективності використання енергії. Доцільним є застосування японського досвіду в сфері встановлення стандартів енергоефективності. В Японії для стимулювання виробників нового енергоефективного обладнання запроваджено систему «випередження кращих показників». Ця система передбачає присвоєння виробникам звання кращого виробника обладнання, якщо загальний обсяг нового найбільш енергоефективного обладнання у його випуску перевищує встановлений державою рівень. Одночасно на основі параметрів такого обладнання державою встановлюється новий стандарт, що примушує інших виробників досягнути такого ж рівня енергоефективності [2].

Примушення до модернізації та застосування інноваційних технологій може здійснюватися як шляхом встановлення технічних стандартів, так і шляхом фінансових інструментів. Інноваційна діяльність не здійснюється в неконкурентному середовищі. Цікавим є японський досвід розвитку конкурентного середовища з метою пришвидшення технологічного розвитку країни. У 50 - 60 – ті роки ХХ ст. Банк Японії і міністерство зовнішньої торгівлі і промисловості надавали державні дотації на розвиток технологій. Підприємства, що отримували такі дотації, повинні були укласти інвестиційні угоди, за якими зобов'язувалися довести частку своєї продукції до певного обсягу на світовому ринку. За умов виконання такого зобов'язання дотації списувалися, інакше їх необхідно було повернути.

Нині має місце інноваційна пауза, за якої базисні інновації – інформаційні технології, комп'ютери, Інтернет - не генерують достатньої кількості вторинних інновацій, які б забезпечували зростання факторів виробництва, а нові базисні інновації ще не з'явилися [6]. Тому примушення до модернізації та інновацій актуальне для України саме нині, коли ситуація інноваційного застою в розвинутих країнах так званого постіндустріального суспільства надає шанс для економічних систем пострадянського простору (таких як російська, українська), що характеризуються достатньо високим рівнем науки, освіти та професіоналізму трудящих, індустріальним потенціалом та забезпечені власними ресурсами, подолати відставання в сфері науково – технічного прогресу. Задля подолання зазначеного відставання необхідно: 1) запозичувати базові інновації, в тих сферах, що характеризуються значним відставанням вітчизняної науки; 2) здійснювати активну державну підтримку фундаментальної науки та тих її прикладних галузей, що самостійно здатні вирішувати проблеми ресурсо -, енергозбереження, екологічної безпеки, модернізації базових галузей вітчизняної економіки. Навіть в 2004 – 2005 роках, за умов сприятливої кон'юнктури, металургійний комплекс не було модернізовано. Це свідчить про відсутність у представників національного капіталу усвідомлення необхідності модернізації навіть тих галузей, що приносять їм колосальні прибутки. Базові галузі вітчизняної економіки орієнтовані на експорт і надто залежні від кон'юнктури зовнішніх ринків. Власний ринок занепадає як через низьку платоспроможність вітчизняних споживачів, так і через занепад галузей, що повинні забезпечувати виробництво товарів народного споживання. Криза створює передумови для розвитку вітчизняних галузей, які орієнтовані на задоволення потреб внутрішнього ринку, на заміщення невиправдано великих обсягів імпорту товарів народного споживання. Для цього необхідною є розробка мобілізаційного плану виходу економіки з кризи, що орієнтований на мобілізацію інвестиційних ресурсів як держави,

так вітчизняного бізнесу заради модернізації базових галузей та відновлення діяльності вітчизняних галузей здатних замінити імпорт. Можливо, концентрація уваги провідних країн на вирішенні власних економічних проблем зменшить вплив на слабші економіки. І це дає їм шанс мобілізуватися і подолати технологічне відставання. У мобілізаційному плані держава повинна визначити планові показники модернізації вітчизняних підприємств. Задля реалізації такого плану необхідно здійснити заходи щодо підвищення рівня доходів громадян, в першу чергу заробітної плати, задля забезпечення платоспроможного попиту на вітчизняні товари. Щодо працівників бюджетної сфери зобов'язання з підвищення заробітної плати повинна прийняти держава, а інших сферах - власники підприємств. Розробка планових показників повинна здійснюватися шляхом консультацій і досягнення компромісів між державою та бізнесом на зразок консультацій в процесі розробки індикативних планів, що широко використовуються в європейській практиці. В разі, якщо окремі представники бізнесу відмовлятимуться від консультацій або виконання будь – яких заходів з модернізації підприємств та заходів з підтримки платоспроможного попиту, слід вдаватися до досить розповсюдженої за кордоном практики: кошти, які бізнес не бажає витратити на інновації, вилучаються у вигляді податків. Для обґрунтування таких податків держава повинна удосконалити законодавство в сфері технічних, екологічних стандартів, нормативів та регламентів.

Реалізація політики примушення до інновацій повинна бути підкріплена податковими інструментами. Наприклад, в межах застосування європейського досвіду «еко – трудової податкової реформи». Зазначена реформа є фіскально нейтральною (без збільшення частки податків у ВВП) і полягає у перенесенні наголосу з оподаткування фонду заробітної плати на оподаткування потоків природних ресурсів та шкідливих викидів [7].

Таким чином, примушення до інновацій – комплекс заходів державної інноваційної політики, що передбачає: 1) встановлення техрегламентів та стандартів, що обумовлюють модернізацію та заміну застарілого обладнання, запровадження інноваційних технологій; 2) стимулювання конкуренції, в першу чергу в базових галузях, які потребують подолання технологічного відставання; 3) обов'язкову звітність суб'єктів господарювання щодо виконання заходів із підвищення енергоефективності, зниження ресурсомісткості та виконання природоохоронних заходів; 4) консультації між державою та бізнесом щодо вироблення компромісних варіантів в сфері інноваційної політики; 5) застосування податкових інструментів примушення до інновацій.

Висновки. Провідним інструментом примушення до інновацій в Україні повинні бути спрямовані на модернізацію та введення інноваційних технологій і обладнання галузеві техрегламенти. Саме завдяки їм на межі ХХ-ХХІ ст. в Європі та США були виведені із використання класи промислового обладнання, які не відповідали стандартам енергоефективності та екологічності [4]. Задля узгодження вимог держави щодо інноваційно спрямованих стандартів і технічних регламентів господарської діяльності та інтересів бізнесу доцільно проводити консультації на зразок таких, що здійснюються в межах індикативного планування. Разом з тим слід застосовувати податкові інструменти вилучення коштів у тих підприємств, які відмовляються співпрацювати з державою щодо підвищення енергоефективності, зниження ресурсомісткості та екодеструктивного впливу на навколишнє середовище.

Список літератури

1. Гонка на выжимание [Электронный ресурс] / М. Сидоров // Энергия промышленного роста. - 2008. - № 11-12. – Режим доступа: <http://www.epr-magazine.ru/prompolitics/maintheme/raceforsurvive/>

2. Енергоефективність по-японськи, або Система «випередження кращих показників» [Електронний ресурс] / О. Суходоля, Є. Іншеков // Асоціація міст України та громад. – Режим доступу: <http://194.44.218.108/activities/archive/2007/?id=30505&ln=ua>

3. Инновации с принуждением [Электронный ресурс] / В. Иноземцев // "Кремль.ORG". Политическая экспертная сеть. – Режим доступа: <http://www.kreml.org/media/218843148>

4. Институты: руки и ноги модернизации [Электронный ресурс] / Время и деньги. – 2009. - № 139(3086) . – Режим доступа: <http://www.e-vid.ru/index-m-192-p-63-article-29195.htm>

5. Красиво жить не запретишь и мечтать тоже [Электронный ресурс] / FORENET.info. – Режим доступа: <http://domik.forenet.info/mod/main/news/cat12156/id201747549/>

6. Механизм глобального экономического кризиса и проблемы технологической модернизации [Электронный ресурс] / В. М. Полтерович // Новая экономическая ассоциации. – Режим доступа: <http://www.econorus.org/sub.phtml?id=21>

7. Стратегія сталого розвитку та європейська модель “еко-соціальної ринкової економіки” як основа конкурентоздатності України в сучасну епоху [Електронний ресурс] / В. Вовк, Б. Гаврилишин // Українська асоціація Римського клубу. – Режим доступу: <http://clubofrome.org.ua/corweb/Article/1/>

Summary

The necessity of a compulsion in the national business innovation changes is substantiated in the article below. The international experience of the compulsion technique for an adoption of innovations is examined, and in particular, in the following spheres: the Power Efficiency and the Ecological Safety of the economical activity. The concept of “the innovation compulsion” is defined. As a priority tool, technical regulations are considered